

The Journal of Musikot Multiple Campus Volume 3 Issue 1 June 2025
 A Peer-Reviewed, Open-Access Multidisciplinary Journal
 ISSN 2976-1271 (Print)
 Published by the Research Management Cell
 Musikot Khalanga Multiple Campus, Musikot, West Rukum
 (A Constituent Campus of Mid-West University)

जुम्ली भाषाको कालगत करण अकरण व्यवस्थाको शैक्षणिक उपयोग

ओमप्रकाश आचार्य पि.एच.डी.

(उप प्राध्यापक) त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

जुम्ला बहुमुखी क्याम्पस, जुम्ला

<https://orcid.org/0009-0000-4362-5156>

लेखसार

जुम्ली भाषा कर्णाली प्रदेशको जुम्ला जिल्लामा बोलिने भाषा हो । जुम्ली भाषा कथ्यमा आधारित छ । यस भाषामा लिखित सामग्री, साहित्यिक सिर्जना छिटपुट बाहेक पाइदैन । जुम्ली भाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा नेपाली भाषाको संरचनाले शिक्षण सिकाइमा पार्ने असरका सम्बन्धमा भाषा शिक्षण र भाषिक व्यवस्थाको अध्ययन गरिएको छ । भाषा समाज, समुदायको सम्पत्ति हो । भाषाको व्याकरणिक कोटि करण अकरणका आधारमा जुम्ली भाषाको व्यवस्थाका सम्बन्धमा यस लेखमा अध्ययन गरिएको छ । जुम्ली भाषाको करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा नेपाली भाषामा रहेका करण अकरण व्यवस्थालाई तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । जुम्ली भाषामा कालगत करण अकरण व्यवस्था कस्तो छ ? जुम्ली भाषामा रहेको कालगत करण अकरण व्यवस्था र नेपाली भाषामा रहेकोकरण अकरण व्यवस्थाबीच के कस्तो समानता र भिन्नता छ ? यस लेखका अनुसन्धानात्मक समस्या अनुसन्धेय प्रश्नहरू हुन् । जुम्ली भाषामा रहेको कालगत करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु, जुम्ली भाषा र नेपाली भाषामा रहेको करण अकरण व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु यस अनुसन्धानको उद्देश्य हो । प्रायोगिक भाषा विज्ञानमा आधारित भएर । क्षेत्रगत अध्ययन विधि प्रयोग गरी वर्णनात्मक विश्लेषणात्मक र तुलनात्मकता आधारमा विश्लेषण गरिएको यस लेखमा जुम्ली भाषामा कालगत वर्तमानकाल, भूतकाल र भविष्यतकालमा करण अकरण जनित शब्द, अकरण र सहायक क्रिया एवम् युगल अकरणमा देखिएको संरचना मौलिक प्रकृतिका छन् भने यी सकारात्मक एवम् नकारात्मक अर्थ प्रदान गर्ने व्याकरणिक कोटि नेपाली भाषाभन्दा फरक प्रकृतिका छन् । करण अकरण व्यवस्थामा जुम्ली र नेपाली भाषामा संरचनापरक भिन्नता छ । भाषिक कालगत व्यवस्था, करण अकरण व्यवस्था, जुम्ली र नेपाली भाषाबीचको समानता र असमानताको अध्ययनले जुम्ली र नेपाली भाषाको कालगत करण अकरण व्यवस्थामा भिन्नता छ ।

प्रमुख शब्दावली : संरचना, वर्तमानकाल, भूतकाल, भविष्यकाल, सहायक क्रिया ।

परिचय

भाषिक, सामाजिक, सांस्कृतिक विविधात्मक पहिचान नेपाली समाजको विशेषता हो । डाँडो काट्टा र खोलो तर्दा भाषिक व्यवस्थामा भिन्नता हुने गर्दछ । जुम्ली भाषा कर्णाली प्रदेशका बहुसंख्यक जनसंख्याले बोल्ने गर्दछन् । कर्णाली अञ्चलमा बसोबास गर्ने जनसंख्यालाई जुम्ली भन्ने गरिन्छ । जुम्लीले बोल्ने भाषा जुम्ली भाषा हो । जुम्ली भाषाको भाषिक व्यवस्था नेपाली भाषाको पृष्ठभूमिसँग जोडिएको छ । भाषिक व्यवस्थामा जुम्ली र नेपाली भाषाबीचको अध्ययन आवश्यक छ । दुई भाषाको भाषिक व्यवस्थाको अध्ययनले भाषाको समानता र

असमानता पहिचानसँगै भाषा अध्ययन अध्यापनमा मार्गनिर्देश बन्दछ । यही जुम्ली भाषामा कालगत आधारमा वर्तमान, भूत र भविष्यतकालमा देखिएको करण अकरण व्यवस्थाको शुद्ध अध्ययनसँगै अकरण र सहायक क्रिया र युगल अकरणको व्यवस्थाका बारेमा अध्ययन गरिएको छ । जुम्ली भाषा र नेपाली भाषा बीचको समानता र भिन्नताका क्षेत्र पहिल्याउन यो लेख उपयोगी हुनेछ । भाषिक व्यवस्थामा करण अकरण व्याकरणिक कोटि हो ।

जुम्ली भाषा कथ्य रूपमा सीमित भए पनि यसको वर्ण निर्धारण, शब्द सङ्कलन, शब्दकोश निर्माण भइसकेको छ । यस भाषामा साहित्यिक सिर्जना, साहित्यिक विधामा प्रस्तुति हुन बाँकी नै छ । गोरखापत्रको हरेक महिनाको नयाँ नेपाल पृष्ठमा जुम्ली भाषामा सामग्रीहरू प्रकाशित हुने गरेको छ । यही जुम्ली भाषाको वाक्यमा कालगत वर्तमानकाल, भूतकाल र भविष्यतकालको करण अकरण व्यवस्थाका साथै अकरण र सहायक क्रिया र युगल अकरण व्यवस्थाको यस लेखमा अध्ययन गरिएको छ । जुम्ली भाषाको कालगत आधारमा रहेको करण अकरण व्यवस्था, जुम्ली भाषा र नेपाली भाषाको समानता र असमानताको अध्ययन, भाषिक व्यवस्था बीचको भिन्नताको अध्ययन यस लेखमा गरिएको छ । जुम्ली भाषामा कालगत वर्तमान, भूत र भविष्यतकालमा करण अकरण व्यवस्था के कस्तो छ ? जुम्ली भाषा र नेपाली भाषाको भाषिक व्यवस्थामा व्याकरणिक कोटि कालगत वर्तमान, भूत र भविष्यतकालमा करण अकरण व्यवस्थाबीच समानता र भिन्नता के कस्तो छ ? जस्ता अनुसन्धानात्मक प्रश्नमा आधारित हुँदै जुम्ली भाषामा कालगत करण अकरण व्यवस्था कस्तो छ भन्ने नै यस अनुसन्धानात्मक लेखको मुख्य समस्या हो । जुम्ली भाषामा रहेको कालगत वर्तमानकाल, भूतकाल र भविष्यतकाल करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु नै यस लेखको मुख्य उद्देश्य हो भने जुम्ली भाषामा कालगत करण अकरण व्यवस्थाको पहिचान गर्नु, जुम्ली भाषा र नेपाली भाषामा रहेको कालगत करण अकरण व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, जुम्ली भाषा र नेपाली भाषाको कालगत करण अकरण व्यवस्थामा रहेको समानता र असमानताको अध्ययन यस लेखको विशिष्ट उद्देश्य हो ।

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन

जोशी (२०२८) को कर्णाली लोक संस्कृति भन्ने पुस्तकमा कर्णाली अञ्चलका लोकगीत, लोककथा, लोकगाथाका बारेमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कृतिमा कर्णाली अञ्चल मध्ये जुम्ला जिल्लालाई अध्ययनको केन्द्र बनाइएको छ । अध्ययन क्षेत्र नै जुम्ला जिल्ला भएकोले जुम्ली लोक संस्कृतिको अध्ययन कै सिलसिलामा जुम्ली भाषाको समेत अध्ययन हुन गएको छ जसमा भाषिक कालगत व्यवस्थाको अध्ययन एवम् त्यसको करण अकरण व्यवस्था समेत केही अंशमा भेटिन्छ । जसले गर्दा भाषिक व्यवस्थाका सम्बन्धमा यस कृतिको अध्ययनले जुम्ली भाषामा देखिएको व्यवस्थाको जानकारी हुनुका साथै कालगत आधारमा करण अकरण व्यवस्थाको जानकारी प्राप्त गर्न मद्दत पुग्दछ ।

पाण्डे (२०६८) को कर्णाली क्षेत्रका देउडामा पेचिला प्रश्न र उत्तर शीर्षकको लेख प्रकाशित भएको छ । यस लेखमा कर्णाली अञ्चलमा मुख्यतः जुम्ला जिल्लालाई केन्द्रित गरेर जुम्ली भाषामा गाइने देउडा गीत र त्यसमा हुने सवाल जवाफलाई पेचिला प्रश्न र उत्तरका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस लेखमा प्रस्तुत सबै गीतमा जुम्ली भाषाको प्रयोग भएको छ । लेखक आफैँ पनि जुम्ली भाषी भएकाले आफ्ना अनुभव र आफ्नै गाउँघरमा गाइने स्थान विशेषका गीतलाई सन्दर्भ अनुसार प्रस्तुत गरेका छन् । लेखमा प्रयुक्त भाषामा कालगत भाषिक करण अकरण व्यवस्था प्रस्तुत हुन गएको छ । यस लेखका सहायताले जुम्ली भाषामा कालगत करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्न मद्दत पुगेको छ । गीतमा प्रस्तुत वाक्य र त्यसलाई भाषावैज्ञानिक आधारले करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्न सहयोग मिलेको छ ।

महत (२०६८) को कर्णालीको लोक साहित्य एक चर्चा प्रकाशित भएको छ । यस लेखमा कर्णाली क्षेत्रमा प्रस्तुत हुने लोक साहित्यका बारेमा चर्चा गरिएको छ । जुम्ला जिल्लालाई केन्द्रित गर्दै जुम्ली भाषामा नमुनाका रूपमा सङ्कलित लोकगीत, देउडा गीत प्रस्तुत गर्दै त्यसको विश्लेषण समेत गरिएको छ । यस लेखमा प्रस्तुत

भएका लोकगीत, देउडा गीतका आधारमा जुम्ली भाषाका वाक्य र त्यसमा हुने कालगत करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्न सहायता मिलेको छ ।

उपर्युक्त पूर्वकार्यको पुनरावलोकनले जुम्ली भाषाको भाषिक व्यवस्था र त्यसमा हुने कालगत करण अकरणको व्यवस्थाका बारेमा सैद्धान्तिक जानकारी प्राप्त भएको छ । भाषागत करण अकरण व्यवस्थाको विस्तृत अध्ययनको कमी छ । जुम्ली भाषामा कालगत आधारमा देखिने करण अकरण व्यवस्थाका सम्बन्धमा अध्ययन गरिनु आवश्यक छ । त्यही अध्ययनको कमीको परिपूर्ति गर्न यस अनुसन्धानमूलक लेखमा भाषावैज्ञानिक आधारले जुम्ली भाषामा भएको कालगत करण अकरण व्याकरणको कोटिको गहन अध्ययन गरिएको छ ।

अध्ययन विधि

यस लेखको अध्ययन ढाँचा गुणात्मक प्रकृतिको छ । पुस्तकालयीय र क्षेत्रगत अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको यस लेखका तथ्याङ्कका स्रोतहरू प्राथमिक र द्वितीय हुन् । सोद्देश्यमूलक नमुना छनोटका आधारमा जुम्ला जिल्लाका सिँजादरा, असीदरा, पानसयदरा र चौधवीसदरा अध्ययन क्षेत्र हुन् । जुम्ली भाषी बृद्धबृद्धा वयस्क जनसंख्या हुन् भन यसको सत्यापन जुम्ली भाषी जानिफकार रहेका छन् । जुम्ली भाषी वक्ताले बोलेका भाषिक सामग्रीलाई टेपबद्ध गरी जुम्ली भाषामा कालगत करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनको व्याख्या विश्लेषणको आधार वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक र नेपाली भाषासँग तुलनात्मक रहेको छ । यस अनुसन्धानात्मक लेखको क्षेत्र भाषिक एकाइको व्याकरणिक कोटि अन्तर्गत कालगत करण अकरण व्यवस्थामा यो अध्ययन करण अकरण, काल र अकरण, वर्तमानकाल करण अकरण, भूतकाल करण अकरण, भविष्यत करण अकरण र सहायक क्रिया र युगल अकरणको व्यवस्थासँग मात्र सीमित रहेको छ । जुम्ली भाषामा कालगत करण अकरण व्यवस्था र जुम्ली, नेपाली भाषामा रहेका कालगत करण अकरण व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनको भौगोलिक क्षेत्र कर्णाली प्रदेशको कर्णाली अञ्चलको जुम्ला जिल्ला हो । जुम्ला जिल्लाको चारदरा: सिँजादरा, पानसयदरा, असीदरा र चौधवीसदरा पर्दछन् । यिनै दरामा बोलिने भाषा जुम्ली भाषाको कालगत करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन भाषावैज्ञानिक आधारबाट गरिएको छ । यस अध्ययनमा जुम्ली भाषाको अध्ययन सँगै नेपाली भाषाको अध्ययन समेत गरिएको छ । यस अध्ययनले दुई भाषाबीच देखिएको भाषिक व्यवस्था, व्यवस्थाबीचको समानता असमानताको अध्ययन गरेको छ ।

परिणाम तथा छलफल

करण अकरण

वाक्यमा क्रियासित सम्बन्धित रहेर सकारात्मक नकारात्मक अर्थ बुझाउन आउने व्याकरणिककोटिलाई ध्रुवीयताका रूपमा लिइन्छ । वाक्यमा करण र अकरण क्रियासँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हुन् (लम्साल, २०६९ : १३६) । सकारात्मक वाक्यलाई करण वाक्य र नकारात्मक वाक्यलाई अकरण वाक्य भनिन्छ (शर्मा, २०६४ : ८५) । क्रियाले एक पटकमा कि सकारात्मक कि नकारात्मक अर्थ व्यक्त गर्दछ ।

करण

जुम्ली भाषामा करण क्रियापदका वाक्यको व्यवस्था निम्नानुसारको हुन्छ :

जुम्ली	नेपाली
ऊ पड्डोछ ।	ऊ पढ्छ ।
भाइ आयोछ ।	भाइ आएछ ।
आज मेग पडला ।	आज पानी पर्ला ।
तुमी निवेदन लेख ।	तिमी निवेदन लेख ।

तो भात खान्छई । मुइँले कुडा बुभ्या । तुमी जाऊ । तो कुलो फर्का । आका घर गयोछ ।	तँ भात खान्छस् । मैले कुरा बुभेँ तिमी जाऊ । तँ कुलो फर्का । आका घर गएछ ।
---	--

जुम्ली भाषामा ऊ पड्डोछ, भाइ आयोछ, आज मेग पडला, तुमी निवेदन लेख, तो भात खान्छई, मुइँले कुडा बुभ्याँ, तुमी जाऊ, तो कुलो फर्का, आका घर गयोछ जस्ता वाक्यमा आएका पड्डोछ, आयोछ, पडला, लेख, खान्छई, बुभ्याँ, जाऊ, फर्का, गयोछ क्रियाले जुम्ली भाषामा सकारात्मक कोटि जनाएकाले करण वाक्य हुन् ।

अकरण

वाक्यको अर्थलाई पूरै वा आंशिक रूपमा निषेध गर्ने संरचना वा प्रक्रियालाई अकरण भनिन्छ (पोखरेल, २०५६: ६५) ।

जुम्ली	नेपाली
ऊ पड्डैन ।	ऊ पढ्दैन ।
आज मेग नपडला ।	आज पानी नपर्ला ।
तुमी निवेदन नुलेख ।	तिमी निवेदन नलेख ।
तो भात खादैनइ ।	तँ भात खाँदैनस् ।
मुइँले कुडा बुभिन ।	मैले कुरा बुभिन ।
तुमी नुजाऊ ।	तिमी नजाऊ ।
तो कुलो नुफर्का ।	तँ कुलो नफर्का ।
आका घर गयोनछ ।	आका घर गएनछ ।
तुमीले पडनुपड्डैन ।	तिमीले पढनु पर्दैन ।
भाइ आयोनछ ।	भाइ आएनछ ।

जुम्ली भाषामा ऊ पड्डैन, आज मेग नपडला, तुमी निवेदन नुलेख, तो भात खादैनइ, मुइँले कुडा बुभिन, तुमी नुजाऊ, तो कुलो नुफर्का, आका घर गयोनछ, तुमीले पडनुपड्डैन, भाइ आयोनछ वाक्यमा आएका पड्डैन, नुपडला, नुलेख, खाँदैनइ, बुभिन, नुजाऊ, नुफर्का, गयोनछ, पड्नुपड्डैन, आयोनछ क्रियापदले वाक्यमा निषेधात्मक कार्य गरेकाले यी जुम्ली भाषाका अकरण अभिव्यक्ति हुन् ।

काल र अकरण

जुम्ली भाषाका भूत र अभूत कालअन्तर्गत वर्तमान, भूत र भविष्यकालमा अकरण व्यवस्था निम्नानुसारको हुन्छ: **वर्तमानकाल** : वर्तमानकालमा जुम्ली भाषाको अकरण व्यवस्था निम्नानुसार हुन्छ :

जुम्ली भाषाको वर्तमान कालमा अकरण व्यवस्था

पुरुष	करण		अकरण	
	जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
प्रथम	मु खान्छु ।	म खान्छु ।	मु खाँदैन ।	म खाँदैन ।
	हामी खान्छौ ।	हामीहरू खान्छौ ।	हामी खाँदैनौ ।	हामी खाँदैनौ ।
द्वितीय	तो लेख्तोछइ ।	तँ लेख्छस् ।	तो लेख्छैनइ ।	तँ लेख्छैनस् ।
	तुमी लेख्ताछौ ।	तिमीहरू लेख्छौ ।	तुमी लेख्छैनौ ।	तिमीहरू लेख्छैनौ ।
तृतीय	ऊ लेख्छ ।	ऊ लेख्छ ।	ऊ लेख्छैन ।	ऊ लेख्छैन ।

ऊ/ती लेख्दाछुन् । ऊ लेख्छन् । ऊ/ती लेख्दैनन् । उनीहरू लेख्दैनन् ।

(क्षेत्रगत अध्ययन)

जुम्ली भाषाका वर्तमान कालको प्रथमपुरुष बुझाउने मु खान्छु, हामी खान्छौं मा न/नौ थपिएर खाँदैन, खाँदैनौ बनाएर अकरण भएको छ । वर्तमानकाल द्वितीय पुरुष बुझाउने तो लेख्छोछइ, तुमी लेख्ताछौं भन्ने वाक्यमा नइ/नौ थपिएर लेख्छैइन, लेख्छैनौ बनाएर अकरण वाक्य बनेको देखिन्छ । वर्तमानकालको तृतीयपुरुष बुझाउने ऊ लेख्छ, ऊ/ती लेख्दाछुन् वाक्यमा न/नन् थपिएर लेख्दैन, लेख्दैनन् । बनाएर अकरण बनाएको पाइन्छ । यसरी जुम्ली भाषामा तिनै पुरुषका वर्तमानकाल बुझाउने क्रियाको पछाडि न जोडिएर अकरण बनाएको छ । यसमा वचन र आदरमा प्रभाव परेको हुन्छ । नेपाली भाषामा वर्तमानकाल बुझाउने प्रथम क्रियाको अन्त्यमा न थपेर, द्वितीय पुरुषको अनादरका बीचमा न, आदरको अन्त्यमा न थपेर अकरण बनाइन्छ भने तृतीय पुरुषको क्रियाको अन्त्यमा न थपेर अकरण बनाइन्छ । नेपाली भाषामा समेत वचन र आदरको प्रभाव परेको छ । जुम्ली भाषा र नेपाली भाषामा न थपिएर निषेधार्थी अकरण वाक्यव्यवस्था निर्माण गर्ने प्रक्रिया समान भए पनि क्रियाको संरचनामा भने भिन्नता रहेको छ ।

भूतकाल : जुम्ली भाषामा भूतकालको अकरण व्यवस्था निम्नानुसारको हुन्छ :

जुम्ली भाषाको भूतकालमा अकरण व्यवस्था

पुरुष	करण		अकरण	
	जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
प्रथम	मुईले खाया ।	मैले खाएँ ।	मुईले खाइन ।	मैले खाइन ।
	हामीले खायाँ ।	हामीहरूले खायाँ ।	हामीले खायानौं ।	हामीहरूले खाएनौं ।
द्वितीय	तोइले लेखी	तैले लेखिस् ।	तोइले लेखिनइ ।	तैले लेखिनस् ।
	तुमीले लेख्यौ ।	तिमीहरूले लेख्यौ ।	तुमीले लेखेनौ ।	तिमीहरूले लेखेनौं ।
तृतीय	उइले लेख्यो ।	उसले लेख्यो ।	उइले लेख्योन ।	उसले लेखेन ।
	उनुले लेख्या ।	उनले/उनीहरूले लेखे ।	उनुले लेख्यानन् ।	उनले/उनीहरूले लेखेनन् ।

(क्षेत्रगत अध्ययन)

जुम्ली भाषामा भूतकालको प्रथमपुरुष बुझाउने मुईले खायाँ र हामीले खायाँ वाक्यमा न, नो थपेर मुईले खाइन र हामीले खायानौं बनाएर अकरण बनेको छ । द्वितीय पुरुषमा तोइले लेखी र तुमीले लेख्यौ वाक्यमा नइ/नौ थपिएर तोइले लेखिनइ र तुमीले लेखेनौ बनाएर अकरण वाक्य बनेको छ । जुम्ली भाषामा भूतकालको तृतीय पुरुष बुझाउने उइले लेख्यो र उनुले लेख्या वाक्यमा न/नन् थपेर उइले लेख्योन र उनुले लेख्यानन् वाक्य अकरणका रूपमा निर्माण भएको हुन्छ । जुम्लीमा तिनै पुरुष बुझाउने क्रियामा न/नइ/नन्/नौ जोडिएर अकरण बनाइएको छ । यसमा वचन र आदरको समेत प्रभाव हुन्छ । नेपाली भाषाको भूतकाल बुझाउने प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा न थपेर नै अकरण बनाउने गरेको हुन्छ । यसमा वचन र आदरको प्रभाव परेको हुन्छ ।

भविष्यकाल : जुम्ली भाषामा भविष्यकालको अकरण निम्नानुसारको हुन्छ :

जुम्ली भाषामा भविष्यकालमा अकरण व्यवस्था

पुरुष	करण		अकरण	
	जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
प्रथम	मु खान्याँछु ।	म खानेछु ।	मु खान्याँनाइ ।	म खानेछैन ।
	हामी खान्याँछौं ।	हामी खानेछौं ।	हामी खान्याँनाइ ।	हामी खानेछैनौं ।
द्वितीय	तो लेख्याँछइ ।	तँ लेख्नेछस् ।	तो लेख्याँनाइ ।	तँ लेख्ने छैनस् ।

तुमी लेख्याँछौं ।	तिमीहरू लेख्नेछौं ।	तुमी लेख्याँनाइ ।	तिमीहरू लेख्नेछैनौं ।
तृतीय ऊ लेख्याँछ ।	ऊ लेख्नेछ ।	ऊ लेख्याँनाइ ।	ऊ लेख्नेछैन ।
ऊ/ती लेख्याँछुन् ।	उनीहरू लेख्नेछुन् ।	उ/ती लेख्याँनाइ ।	उनीहरू लेख्नेछैनन् ।

(क्षेत्रगत अध्ययन)

जुम्ली भाषामा मु खान्याँछु र हामी खान्याँछौं वाक्यको भविष्यकालीन क्रियाको प्रथमपुरुषमा अकरण बनाउँदा मु खान्याँनाइ, हामी खान्याँनाइ बनाउने गरेको हुन्छ । तो लेख्याँछु र तुमी लेख्याँछौं द्वितीयपुरुष भविष्यकालको वाक्य अकरण बनाउँदा तो खान्यानाइ, तुमी खान्यानाइ हुने गर्दछ । जुम्ली भाषामा भविष्यकालीन तृतीय पुरुषमा ऊ लेख्याँछ, ऊ/ती लेख्याँछुन् वाक्यको अकरण ऊ लेख्यानाइ र ऊ/ती लेख्यानाइ हुने गर्दछ । वाक्यले जुम्ली भाषामा भविष्यकालीन परिवेशमा अकरण व्यक्त गरेको छ । यसरी अकरण वाक्य बनाउँदा नाइ क्रियाको अन्त्यमा प्रयोग हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा अकरणको निषेधार्थी न क्रिया अन्त्यमा जोडिने गर्दछ ।

अकरण र सहायक क्रिया

संयुक्त क्रियालाई अकरणमा बदल्दा सहायकक्रिया (रञ्जक र योजिका) लोप हुने प्रवृत्ति छ (पोखरेल, २०५६ : ६७) । जुम्ली भाषामा संयुक्त क्रियामा रहेको सहायक क्रियाको अकरणव्यवस्था निम्नानुसारको हुन्छ :

करण	अकरण		
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
छोट्या काम गद्दोछ ।	केटो काम गर्छ ।	छोट्या काम गद्दैन ।	केटो काम गर्दैन ।
छोट्टी काम गद्दीछ ।	केटी काम गर्छे ।	छोट्ट्या काम गद्दैन ।	केटो काम गर्दैन ।

जुम्ली भाषामा छोट्या काम गद्दोछ, छोट्टी काम गद्दीछ वाक्यमा गद्दोछ र गद्दीछ क्रियाको छ सहायक क्रिया हो । यसरी जुम्ली भाषामा यस्तो संयुक्त क्रियालाई अकरण बनाउँदा सहायक क्रियामा गर लोप नभएको र छ लोप भएर न प्रयोग भएको छ । रञ्जक क्रियाका अकरणमा लोप हुने गर्दछ ।

करण	अकरण		
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
त्यो बल्ल मरिगो ।	त्यो गोरु त मरिहाल्यो नि !	त्यो बल्ल मर्यानाइ ।	त्यो गोरु मरेको छैन ।

जुम्ली भाषाको त्यो बल्ल मरिगो वाक्यमा मरिगो रञ्जक क्रिया प्रयोग भएको छ । यस वाक्यको अकरण वाक्य त्यो बल्ल मर्यानाइ भएर मरिगो लोप भएर मर्या नाइ थपिएर बनेको छ । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा समेत रहेको छ ।

युगल अकरण

जुम्ली	नेपाली	अभिप्राय
उइले नुगन्या होइन ।	उसले नगरेको होइन ।	उसले गरेको हो ।
मुइँले उइकन नुभुन्यानाइ ।	मैँले उसलाई नभनेको छैन ।	मैँले उसलाई भनेको छु ।
हरि हिसाब नुजान्यानाइ ।	हरि हिसाब नजान्ने छैन ।	हरि हिसाब जान्ने छ ।

उइले नुगन्या होइन, मुइँले उइकन नुभुन्यानाइ र हरि हिसाब नुजान्या नाइ वाक्यमा आएका नुगन्या र होइन, नुभुन्या र नाइ, नुजान्या र नाइ जुम्ली भाषामा युगल अकरण प्रयोग भएका वाक्यका हुन् । नेपाली भाषामा भने न र छैन असमापिका र समापिका क्रियामा प्रयोग भएर युगल अकरणका वाक्य निर्माण हुने गर्दछ ।

निष्कर्ष

जुम्ली भाषामा कालगत करण अकरण व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा करण अकरणगत क्रियाको संरचना मौलिक खालको छ । यस्तो संरचना नेपाली भाषाको भन्दा फरक छ । यसले समान व्यवस्थामा भाषा शिक्षण सिकाइमा सहज हुन्छ भने असमान संरचनागत व्यवस्थामा भाषिक शिक्षण सिकाइमा प्रयोग अभ्यासको आवश्यकता बढी हुन्छ । जुम्ली भाषामा कालगत आधारमा वर्तमानकाल प्रथम पुरुषमा न/नौं द्वितीय पुरुषमा नइ/नौ र तृतीय पुरुषको न/नइ अकरणबोधक क्रिया प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा न निषेधार्थी क्रियाको प्रयोगबाट अकरण जनाउने गरिएको छ । जुम्ली भाषामा भूतकालमा अकरण व्यवस्था हुँदा प्रथम पुरुषमा न/नो, द्वितीय पुरुषमा नइ/नौ र तृतीय पुरुषमा न/नन् थपिएर हुने गरेको छ भने नेपाली भाषामा भूतकालमा अकरण व्यवस्था हुँदा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा न थपेर हुने गर्दछ । जुम्ली भाषामा भविष्यकालमा अकरण व्यवस्था नाइ अकरणबोधक क्रियाबाट प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषमा हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा न निषेधार्थी अकरण बोधक क्रिया थपिएर अकरण निर्माण हुने गरेको छ । जुम्ली भाषामा अकरण र सहायक क्रियाको संरचना नेपाली भाषाको भन्दा भिन्न रहेको छ भने युगल अकरण निर्माण हुँदा जुम्ली भाषामा न/नाइ संयुक्त रूपमा निषेधार्थी अकरणबोधक क्रिया प्रयोग हुने गर्दछ भने नेपाली भाषामा न/छैन क्रियाको प्रयोग हुने गरेको छ । जुम्ली र नेपाली भाषाको कालगत व्यवस्था, भाषिक करण अकरण व्यवस्थामा भिन्नता रहेको छ ।

सन्दर्भसामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२), समसामयिक नेपाली व्याकरण, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- आचार्य, राजेन्द्रकुमार (२०६०), केन्द्रीय नेपाली शब्दकोश, विवेकशील प्रकाशन ।
- गौतम, देवीप्रसाद (२०४९), नेपाली भाषा परिचय, साभा प्रकाशन ।
- जोशी, सत्यमोहन (२०२८), कर्णाली लोक संस्कृति र इतिहास, खण्ड १, नेराप्रप्र ।
- पाण्डे, गोविन्दप्रसाद (२०६८), 'कर्णाली क्षेत्रका देउडा पेचिला प्रश्न र उत्तर', स्पन्दन (वर्ष १, अङ्क १), जुम्ला बहुमुखी क्याम्पस ।
- पोखरेल, माधवप्रसाद (२०५६), नेपाली वाक्य व्याकरण, एकता बुक्स ।
- बन्धु, चूडामणि (२०६५), अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, रत्न पुस्तक भण्डार ।
- यादव, योगेन्द्रप्रसाद र रेग्मी, भीमनारायण (२०५९), भाषाविज्ञान, न्यू हीरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- योगी, नरहरिनाथ (शाके १८८७ संवत् २०२२), इतिहास सन्धिपत्र सङ्ग्रह, भाग १, रामकटोरा रोड ।
- योगी, नरहरिनाथ (शाके १८८७ संवत् २०२२), इतिहास प्रकाश, दोस्रो भाग, रामकटोरा रोड ।
- रिमाल, प्रदीप (२०२८), कर्णाली लोक संस्कृति साहित्य सङ्गीत र कला, खण्ड ५, नेराप्रप्र ।
- लम्साल, रामचन्द्र (२०६९), नेपाली भाषा र व्याकरण, सनलाइट पब्लिकेशन ।
- शर्मा, मोहनराज (२०५३/२०६४), शब्दरचना र वर्णविन्यास वाक्यतत्व, अभिव्यक्ति र पाठहरू, नवीन प्रकाशन ।
- शर्मा, मोहनराज र लुङ्गटेल, खगेन्द्रप्रसाद (२०५०), शोधविधि, साभा प्रकाशन ।
- सिंजापति, रामविक्रम (२०५०), जुम्ली भाषाको वर्णनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय डीनको कार्यालय ।

Best, J.W. and Kahn, J.V. (1999). Research in Educational (7th ed.).

Central Bureau of Statistics (2012). National Population and Housing Census.

Cohen, L., Manion, L. and Marrison, K. (2007). Research Methods in Education (6th ed.).